

Özlem Gül*

Orta Çağ Avrupa Loncalarından Modern Sosyal Ekonomiye: Bir Tarihsel Süreklilik Analizi

From Medieval European Guilds to the Modern Social Economy: An Analysis of Historical Continuity

Öz

Orta Çağ Avrupa'sında loncalar, zanaatkar ve tüccarların mesleki faaliyetleri düzenlemek, ürün kalitesini denetlemek ve mesleki eğitimi sağlamak amacıyla oluşturduğu yapılar olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, loncaların sadece ekonomik değil, aynı zamanda bilgi paylaşımı, norm oluşturma ve topluluk dayanışması gibi işlevlerini de ele alarak, modern sosyal ekonomi modelleriyle yapısal benzerliklerini incelemektedir. Nitel bir yöntemle yürütülen bu araştırma, tarihsel kaynaklar ve kavramsal literatür doğrultusunda loncaların çiraklık sistemi, mesleki denetim ve güven temelli örgütlenme biçimlerini ele alarak, Orta Çağ'dan günümüze uzanan tarihsel bir sürekliliği analiz etmektedir. Açık kaynak yazılım toplulukları gibi günümüz katılımcı üretim modelleriyle loncalar arasında bazı yapısal benzerlikler gözlemlenmesi, kolektif örgütlenmelerin tarihsel işlevlerinin yeniden değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Bu çerçevede çalışma, ilgili literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

225

Abstract

In medieval Europe, guilds emerged as institutional structures formed by artisans and merchants to regulate professional activities, ensure product quality, and provide vocational training. This study explores not only the economic functions of guilds but also their roles in knowledge sharing, norm creation, and community cohesion. Employing a qualitative methodology, the research draws on historical sources and conceptual literature to analyze the organizational features of guilds, particularly their apprenticeship systems, professional supervision, and trust-based structures. It investigates the historical continuity from Medieval guilds to contemporary models of the social economy. Notably, the study identifies structural similarities between guilds and modern collaborative production models, such as open-source software communities. These parallels suggest that examining the institutional roles of guilds may offer insights into the long-term evolution of collective organization. In this context, the study aims to contribute to literature by reassessing the historical functions of guilds through a modern interpretive framework.

Anahtar Kelimeler

Orta Çağ Avrupa'sı, Lonca Sistemi, Sosyal Ekonomi, Mesleki Örgütlenme, Kurumsal Süreklilik

Keywords

Medieval Europe, Guild System, Social Economy, Occupational Organization, Institutional Continuity

* İzmir Bakırçay Üniversitesi, ozlem.gul@bakircay.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1323-4212.

Giriş

Orta Çağ Avrupa'sında ekonomik hayatın örgütlenmesinde oldukça önemli bir rol üstlenen loncalar, tarihsel olarak genellikle üretim süreçlerini düzenleyen yapılar olarak değerlendirilmiştir. Ancak, bu kurumlar yalnızca mesleki faaliyetlerin düzenlenmesinden değil, aynı zamanda bilgi paylaşımının kurumsallaşması, norm üretimi ve topluluk dayanışmasının sağlanması gibi çok daha derin toplumsal roller üstlenmiştir. Kentleşmenin hız kazandığı, nüfus artışının yaşandığı, iş bölümünün derinleştiği ve ticaret hacminin büyüdüğü 11. ve 12. yüzyıllarda, loncalar mesleki standartlar ve kurallara dayalı kolektif yapılar olarak ortaya çıkmıştır. Bu yapılar, eğitim süreçlerinin yapılandırılması, ürün kalitesinin güvence altına alınması ve yerel yönetimlerle kurdukları ilişkiler sayesinde şehir siyasetinde söz sahibi olmaları gibi işlevleriyle dönemin başat aktörleri hâline gelmiştir.

Bu çalışmada, loncaların Orta Çağ'dan günümüze kadar olan tarihsel süreç içerisindeki ortaya çıkışları, işleyişleri, mesleki bilgi birikimini aktarma biçimleri, üretim standartlarını düzenleyen normatif yapıları ele alınacaktır. Loncalar, tarihsel bağlamda işlev görmüş ekonomik yapılar olmanın ötesinde; günümüz sosyal ekonomi modelleriyle kurdukları yapısal süreklilikler doğrultusunda ele alınmakta ve bu çerçevede bilgi üretiminin tarihsel-toplumsal temelleri analitik bir yaklaşımla incelenmektedir.

Makale, genel olarak iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, lonca kurumunun etimolojik kökeni, tarihsel gelişimi ve Orta Çağ Avrupa'sındaki kurumsal yapılanması incelenmiştir. Bu bağlamda Ogilvie (2014, 2019), Pirenne (2012) ve Richardson (2008) gibi temel kaynaklardan yararlanılmıştır. Ayrıca, loncaların mesleki eğitim, çıraklık sistemi ve bilgi aktarımı gibi mekanizmalar aracılığıyla insan sermayesinin gelişimine sağladıkları katkılar ele alınmış; eğitim alanındaki düzenleyici rolleri sayesinde, lonca sistemine özgü yapı ve işleyişin kuşaktan kuşağa aktarımını mümkün kılarak kurumsal sürdürülebilirliğe nasıl hizmet ettikleri tartışılmıştır. Bununla birlikte, loncaların yerel yönetimlerle kurduğu ilişkiler, kent siyasetindeki temsiliyetleri ve yönetim süreçlerindeki etkileri Epstein & Prak (2008) ile Rosser'ın (2015) çalışmaları çerçevesinde incelenmiştir. Son bölümde ise, loncaların bilgi paylaşımı, norm üretimi ve kolektif dayanışma temelindeki işleyişi ile günümüz açık kaynak yazılım toplulukları ve sosyal ekonomi modelleri arasındaki yapısal benzerlikler, Merges (2004) ve Berlin (2008) gibi çağdaş çalışmalar çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışmada nitel bir yöntem benimsenmiş; tarihsel belgeler, mesleki tüzükler ve ilgili literatür birlikte değerlendirilmiş olmakla birlikte, çözümlemeler ağırlıklı olarak modern çalışmaların sunduğu kavramsal ve tarihsel çerçeve doğrultusunda betimleyici ve karşılaştırmalı analiz teknikleriyle yürütülmüştür.

Orta Çağ Avrupa'sı Lonca Teşkilatlarının Kurumsal Yapısı ve İşlevi

Guild (lonca) teriminin etimolojik kökenine ilişkin literatürde farklı görüşler bulunmakla birlikte, genel kabul gören yaklaşım, kelimenin Anglo-Saksonca "gild" veya "gield" sözcüklerin-

den türediği yönündedir. Bu terimin fiil formu “ödemek” ya da “katkıda bulunmak” anlamlarına gelirken, isim formu ise belirli bir ortak amaç doğrultusunda mali katkı sağlayan bireylerin oluşturduğu topluluğu ifade etmektedir (Philological Society, 1899: 456). Ogilvie’nin belirttiği üzere, Orta Çağ Avrupa’sında loncalar hem terminolojik hem de yapısal olarak büyük bir çeşitlilik arz etmekteydi. Latince belgelerde lonca kavramı *collegium*, *ministerium* ve *universitas* gibi terimlerle ifade edilirken; yerel dillerde ise İngilizcede *guild* ve *craft*, Fransızcada *métiers* ve *corps des métiers*, Almancada *Zunft* ve *Gilde*, İtalyancada *arti* ve *gremi*, İspanyolcada *gremios*, Lehçede *cech* ve Felemenkçede *ambacht* gibi karşılıklarla yer bulmuştur (2018, s. 32). Bu dilsel zenginlik, yalnızca semantik farklılıkları değil, aynı zamanda loncaların farklı bölgesel, hukuki ve işlevsel biçimlerini de yansıtmaktadır. Pirenne (2012, s. 137), loncaları yerel ihtiyaçlara yanıt veren münferit yapılar olmanın ötesinde, Avrupa genelinde benzer toplumsal ve ekonomik koşulların sonucu olarak şekillenen kurumlar olarak tanımlamaktadır. Bu durum, loncaların ortaya çıkışını kültürel kimlikten çok, ortak sosyo-ekonomik zorunlulukların ürünü olarak değerlendirmeyi gerektirmektedir.

Bu etimolojik yapıya eşlik eden bir başka önemli boyut ise terimin dini anlam alanıdır. Richardson (2008, s.y.), “guild” kelimesinin kökünde yer alan *geld* teriminin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda “kurban etmek” ve “ibadet etmek” gibi dini anlamlar da taşıdığını belirtir. Bu çift yönlü semantik yapı, loncaların tarihsel bağlamda seküler ekonomik örgütlenmelerin yanı sıra dini cemaatler olarak da işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, loncalar ekonomik, kültürel ve dini alanların kesişim noktasında yer alan çok katmanlı kurumlardır. Tarihsel köken itibarıyla lonca benzeri örgütlenmelere Antik Roma döneminde de rastlanmaktadır. Bu dönemde *collegia* ve *sodalitas* gibi yapılar, sırasıyla resmi mesleki birlikleri ve gayri resmi dostluk gruplarını ifade etmekteydi. Roma İmparatorluğu’nun geç dönemlerinde bu yapılar zayıflamış olsa da Karolenj döneminde yeniden canlanarak Orta Çağ loncalarının kurumsal öncülleri haline gelmiştir (Richardson, 2008, s.y.).

Ogilvie (2014, s.34-35), lonca türlerini temel olarak ikiye ayırmaktadır: tüccar loncaları (merchant guilds) ve zanaat loncaları (craft guilds). Tüccar loncaları, toptan ticaretle uğraşan ve malları büyük ölçekte alıp satan üyelerden oluşurken; zanaat loncaları, genellikle yerel düzeyde üretim yapan, mal ve hizmetlerin kalitesini denetleyen, üretim süreçlerini standartlaştıran ve mesleki eğitim sağlayan yapılardır. Ancak, bu ayırım her zaman net değildir; zanaatkârlar zamanla doğrudan tüketici yerine tüccarlara üretim yapmaya başlamış ve böylece loncalar bir anlamda “proto-endüstriyel” bir yapıya evrilmiştir. Özellikle zanaat loncaları, üyelerinin becerilerini sertifikalandırmak, insan sermayesini değerlendirmek, yenilikleri teşvik etmek ve yaymak gibi önemli ekonomik işlevler üstlenmiştir. Bunun yanı sıra hem tüccar hem de zanaat loncaları, politik otoritelerle ilişkiler kurarak pazar düzenlemeleri ve erişim kuralları üzerinde söz sahibi olmuşlardır. Nitekim loncalar, ekonomik işlevlerinin ötesinde; sosyal dayanışmayı teşvik eden, dini aidiyeti güçlendiren ve yerel düzeyde siyasi temsile imkân tanıyan çok yönlü yapılar olarak öne çıkmıştır. Bu çok yönlü işlevsellik, loncaların mesleki birlikler olarak tanımlanmasının yanında toplumsal ve siyasal organizasyonlar olarak da değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Dokumacılık, ayakkabıcılık ve duvar ustalığı gibi birçok meslek alanı, kendi lonca yapıları etrafında örgütlenmiştir. Bu loncaların genel toplantılarında tüm üyeler için bağlayıcı nitelikte kurallar belirlenirdi. Söz konusu kurallar, zanaatkârların belirli bir kalite standardında üretim yapmalarını zorunlu kılmakta; bir atölyede bulunabilecek tezgâh veya üretim araçlarının sayısını ve çalıştırılabilecek kalfa ile çırak sayısını sınırlandırmaktaydı. Aynı zamanda, zanaatkârların birbirlerinin müşterilerini çekmesine yönelik rekabetçi davranışlar da açıkça yasaklanmıştı. Bu düzenlemelerin temel amacı, atölyelerin belirli bir ölçeğin üzerine çıkmasını engellemek ve böylelikle meslektaşlar arasında ekonomik eşitsizliklerin ve tekelleşme eğilimlerinin önüne geçmektir. Loncaların idari yapısının başında, üyeler tarafından seçilen ve “ihtiyarlar” olarak adlandırılan kişiler yer almaktaydı. Bu yetkililer, lonca kurallarına uyulup uyulmadığını denetleme sorumluluğunu üstlenir ve ihlal tespit ettiklerinde uygun yaptırımları uygulama yetkisine sahipti. Örneğin, Londra’da faaliyet gösteren bir fırıncının ürününü beyan ettiğinden daha düşük ağırlıkta satması durumunda, kamuoyunun alayına maruz kalması amacıyla bir kafes içerisinde şehirde dolaştırılması gibi cezalar uygulanmaktaydı. Bununla birlikte, en sık başvurulmuş ceza türü parasal yaptırımlardı (Agibala ve Donskoy, 2021, s.82-83).

Avrupa’daki ilk zanaat loncaları, 11. ve 12. yüzyıllarda ortaya çıkmaya başladığında, faaliyetlerini resmî bir zemine oturtmak amacıyla dönemin siyasi otoritelerinden —örneğin belediye meclislerinden, dini önderlerden, feodal beylerden, bölgesel valilerden veya doğrudan hükümdarlardan— tanınma talep etmişlerdir. Başlangıçta gayri resmî mesleki birlikler olarak faaliyet göstermelerine rağmen, zanaatkârlar zamanla belirli bir meslek alanında düzenleme ve denetim yetkisinin kendilerine resmen tanınmasını talep etmiş ve bu amaçla kurumsal bir meşruiyet arayışına girmişlerdir. Bu meşruiyeti sağlamak uğruna maddi bedel ödemeye dahi razı olmuşlardır. Bu hukuki tanımanın temel belgeleri, genellikle “guild ordinance” (lonca yönetmeliği) veya “charter” (ferman/tüzük) olarak adlandırılmış ve loncalara mesleki alanlarda ayrıcalıklı yetkiler tanımıştır. Her ne kadar loncalar gerekli belgeleri almak üzere çeşitli başvurular gerçekleştirmiş olsalar da bu belgelerin yürürlüğe girmesi ve bağlayıcılık kazanması, yalnızca yetkili siyasi mercilerin resmî onayıyla mümkün olabilmıştır. 1155 yılında Londra’daki dokumacılar loncası, mesleki faaliyet yürütme yetkisinin lonca üyelerine ait olmasını öngören bir tüzüğün kraliyet tarafından onaylanmasını talep etmiş; bu ayrıcalığın resmî olarak tanınması karşılığında ise kraliyete belirli bir maddi ödeme yapmayı kabul etmiştir. Benzer biçimde, 13. yüzyılın ortalarında Paris’te faaliyet gösteren cerrahlar da mesleki uygulamaların nitelsiz kişilerce yürütülmesini engelleyemedikleri için, kraliyet nezdinde resmî lonca statüsü talep etmişlerdir (Ogilvie, 2019, s.43-44).

Bu bağlamda, resmî onay sürecinden geçmiş yönetmeliklere örnek olarak gösterilebilecek belgelerden biri, 1348 tarihli “Şapkacılar Locası’na” ait tüzüktür. Bu belge, zanaatkârlar arasında kurumsal düzenin tesisine yönelik somut kuralları içermesi bakımından dikkat çekicidir. Tüzükte, meslek içi yönetim yapısının oluşturulması amacıyla altı kişinin yemin ederek görev alması öngörülmüş; çıraklık süresinin yedi yıldan az olmaması gerektiği, çırak alımının da yine yalnızca özgür vatandaşlarca yapılabileceği hükme bağlanmıştır. Ayrıca, gerektiğinde

meslek ürünlerini denetleme ve kusurlu malları yetkili makamlara sunma yetkisi lonca gözetmenlerine tanınmıştır. Bununla birlikte, tüzükte dikkat çeken diğer bazı temel hükümler şunlardır:

- Gece çalışmanın kesin şekilde yasaklanması,
- Loncaya üye olmayan veya onay almadığı kişilerin mesleği icra etmesinin engellenmesi,
- Önceki ustasından usulüne uygun ayrılmamış ya da borcu bulunan çırakların başka bir usta tarafından istihdam edilmesinin yasaklanması,
- Yabancıların yalnızca toptan satış yapabilmesi; perakende satışın ise yalnızca özgür vatandaşlara özgülenmesi.

Lonca yönetmeliklerinde öngörülen bu hükümler, üyelerine mesleklerini içsel mekanizmalarla denetleme ve yönlendirme yetkisi vermektedir. Belediye Başkanı, lonca içi ihtilaflar ortaya çıktığında, çoğunlukla ilgili loncaya mensup üyelerden oluşan bir jüri oluşturarak çözüm sürecine dahil olurdu (Unwin, 1908, s.89).

Orta Çağ Avrupa'sında loncalar, üyeler arasındaki sözleşme ihlallerine karşı 'topluluk sorumluluğu sistemi' geliştirerek, borcunu ödemeyen bir üye nedeniyle tüm loncanın toplu olarak yaptırımlara maruz kalmasına neden olabiliyordu. Bu sistem, içsel baskı mekanizması yaratsa da masum tarafları da etkileyerek ticari riskleri artırdığı için tüccarlar ve yöneticiler tarafından genellikle hoş karşılanmamış ve son çare olarak görülmüştür. Avrupa ticaret merkezleri, bu uygulamaları kamu hukuk sistemine entegre ederek sınırlamaya çalışmış, hatta bazı tüccar grupları doğrudan hükümdarlardan bu tür misillemelerin yasaklanmasını talep etmiştir. Öte yandan loncalar, yalnızca savunmacı değil, zaman zaman rakip meslek gruplarının faaliyet alanlarını sınırlandırmaya yönelik müdahaleci ve baskıya dayalı yöntemlere de başvurmuş; bu doğrultuda doğrudan ticari müdahalelerde bulunmuş ya da siyasal nüfuz araçlarını kullanmışlardır. Nitekim 1162'de, İstanbul'daki Pisa tüccar loncası, Cenevizli tüccarlara karşı kanlı bir saldırı gerçekleştirmiş ve bu durum iki gün süren çatışmalara yol açmıştır (Ogilvie, 2014, s.179).

Ancak loncaların işlevi, rekabeti sınırlayan veya çıkar temelli stratejilerle sınırlı kalmamış; birçok Avrupa kentinde toplumsal düzenin inşasında yapısal bir rol üstlenmiştir.. Özellikle Orta Çağ'ın erken dönemlerinden itibaren Köln, Lübeck, Floransa ve Venedik gibi önemli ticaret ve zanaat merkezlerinde ortaya çıkan loncalar, sadece meslekî eğitim ve üretim standartlarını belirlemekle kalmamış, aynı zamanda yerel yönetimlerle kurdukları ilişkiler aracılığıyla siyasal alanda da etkili aktörler hâline gelmişlerdir (Epstein ve Prak, 2008, s.11). Örneğin, İtalya'nın Floransa kentinde en güçlü meslek örgütlerinden biri olan Arte della Lana (Yün Loncası), yalnızca tekstil üretimini düzenlemekle kalmamış, aynı zamanda şehir meclisi Signoria'da temsil edilerek kent yönetiminde belirleyici roller üstlenmiştir. Bu loncanın Floransa Katedrali'nin (Duomo) inşasını finanse etmesi ve süreci organize etmesi, loncaların ekonomik gücünün yanı sıra kültürel ve siyasal nüfuzunun da somut bir göstergesi niteliğinde-

dir (Epstein ve Prak, 2008, s. 13). Benzer biçimde, Almanya'daki Hansa Birliği şehirlerinden biri olan Köln'de, lonca üyeleri 14. yüzyılda aristokratların egemenliğine karşı örgütlenmiş; 1376 yılında şehir yönetimini büyük ölçüde ele geçirerek politik temsil gücü kazanmışlardır. Bu gelişme, loncaların sadece üretim ve ticaret alanlarında değil, aynı zamanda alternatif bir siyasal güç odağı olarak da kurumsallaşabildiğini ortaya koymaktadır (Ogilvie, 2014, s.176). Benzer şekilde Flandre bölgesinde, özellikle Brugge ve Gent gibi yoğun tekstil üretimi yapılan şehirlerde, loncalar soylulara karşı siyasal denge unsuru hâline gelmişlerdir. 14. yüzyılda Brugge'de loncalar, meclis yapısını değiştirerek her meslek birliğine oy hakkı tanıyan bir sistem kurmuş ve böylece kent meclisinin oluşumunu demokratikleştirmiştir (Rosser, 2015, s.15). Bu sistem kapsamında, lonca temsilcileri yerel yönetsel organlar olan "schepen" meclislerine seçilmekteydi. Bu uygulama, yerel karar alma süreçlerine loncaların doğrudan katılımını sağlayan erken dönem temsili yönetim örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Epstein'e (1998, s. 695) göre, loncalar ekonomik çıkarlarını korumanın ötesinde, kent yönetiminde kalıcı temsil elde etme ve karar alma süreçlerine katılma doğrultusunda kurumsallaşma eğilimi de sergilemiştir. Bu siyasal etki, loncaları erken dönem sivil toplum örgütlenmeleri ve katılımcı yönetim modelleri açısından önemli bir tarihsel örnek haline getirmektedir. Günümüz sosyal kooperatiflerinin demokratik yapıları, bu tarihsel modelin modern izdüşümü olarak görülebilir. Kooperatiflerde olduğu gibi loncalarda da ortak temsil, seçimle belirlenen yöneticiler, kolektif karar alma süreçleri ve üyelerin eşitliği ilkeleri belirleyici olmuştur. Bu çerçevede, loncalar ekonomik yapılar olmanın ötesinde, siyasal ve toplumsal işlevleriyle de kent yaşamının temel kurucu unsurlarından biri haline gelmiştir. Şehir meclislerinde temsil edilmeleri, kendi iç yargı mekanizmalarını oluşturmaları ve yerel kamu düzenini etkileyen kararlarda aktif rol almaları, loncaları tipik bir meslek kuruluşu olmaktan öteye taşıyan unsurlardır. Dahası, bu kurumsal yapı yönetsel işlevlerinin ötesinde, üyeleri arasında güçlü bir aidiyet duygusu oluşturarak sosyal bütünleşmeye de katkı sunmuştur. Bu noktada, loncaların tarihsel işlevleri ile günümüz sosyal ekonomi anlayışı arasında dikkat çekici yapısal benzerlikler kurulabilir.

Bu çok yönlü yapılanma, loncaların erken dönem kentleşme süreçlerinde kamusal otoritenin eksik kaldığı alanlarda tamamlayıcı bir yönetsel işlev üstlenmeleri ile sonuçlanmıştır. Özellikle Orta Çağ'ın başlarında, kamu kurumlarının henüz tam anlamıyla kurumsallaşmadığı kasabalarda loncalar, sokakların onarımı, savunma yapılarının inşası ve mali yönetim gibi St. Omer, Lille, Audenarde ve Tournai gibi Flandre kentlerinde loncalar, zanaatkârların yanı sıra kentsoyluların çıkarlarını da temsil eder hâle gelmiş; belediye hazinelerini finanse eden yapılar olarak kamusal işlev görmüşlerdir. Bu süreçte, lonca yöneticileri —resmî bir sıfatları olmasa da— komün yetkililerinin görevlerini fiilen yerine getirmiş ve kentsel özerkliğin inşasında öncü bir rol oynamışlardır. Kentlerin gelişimiyle paralel olarak loncalar hem yönetsel hem de hukuksal alanda etkinliklerini artırmış; çeşitli ayrıcalıkların kazanılması, vergi muafiyetleri ve adli yetkilerin devri gibi imtiyazlarla, basit bir meslekî örgütten ziyade, kentsoylu orta sınıfın kurumsal temsilcisi hâline gelmişlerdir (Pirenne, 2012, s.137-39). Bu kurumsal dönüşüm, sadece loncaların siyasal otoritelerle yürüttükleri pazarlık süreçlerinin bir ürünü olarak değil,

aynı zamanda lonca içindeki üyeler arasında tesis edilen dayanışma kültürü, örgütsel istikrar ve ortak çıkarların etkin biçimde temsil edilmesiyle de doğrudan ilişkilidir.

Bu bağlamda, loncaların yönetsel ve ekonomik birimlerin ötesinde, güçlü bir topluluk ruhu etrafında şekillenen sosyal yapılar olarak da değerlendirilmesi gerekmektedir. Loncalar, üyelerine sadece meslekî koruma sağlamakla kalmamış, aynı zamanda karşılıklı ahlaki yükümlülüklerle dayanan bir topluluk yapısı inşa etmişlerdir. Bu birliktelikler, “kan bağıyla bağlanmış gibi” bir sadakat anlayışıyla sürdürülmüş; üyeler arasındaki ilişki hukuki değil, esasen ahlaki temellere dayandırılmıştır. Loncadaki bireyler birbirlerine “kardeş” olarak hitap etmiş; karşılıklı güven, destek ve eşitlik ilkeleri üzerine kurulu bir sosyal dayanışma modeli geliştirmişlerdir (Rosser, 2015, s.111).

Ancak bu içe dönük birlik ve dayanışma yapısının, toplumsal cinsiyet rollerine dayalı bir yapı içinde nasıl işlediği sorusu, lonca topluluklarında kadınların konumunu anlamak açısından önemlidir. Orta Çağ Avrupa’sında kadınların ekonomik hayata katılımı, genel olarak sınırlı kurumsal yapılar ve toplumsal normlarla şekillenmiştir. Bu bağlamda, loncalar, kadınların zanaatçılık, mesleki eğitim ve girişimcilik gibi alanlara katılımını ciddi ölçüde kısıtlayan kurumsal düzenlemelerle dikkat çekmiştir. Loncaların büyük bir kısmı, kadınları doğrudan dışılık ve kalfalık süreçlerinden dışlamakta; bu gerekçeyle kadınların usta olup kendi işini kurmalarına da çoğu zaman izin verilmemekteydi (Ogilvie, 2014, s.111). Padua gibi şehirlerde bazı kadınlar loncalarda dokuma ve tuhafiye gibi işlerde uzmanlaşmış ve loncalara dâhil olmuşsa da bu katılım genellikle erkeklerle eşit şartlarda gerçekleşmemiştir (Gunzburg, 2024, s.99). Kadınların lonca faaliyetlerine katılımı çoğunlukla usta eşlerinin dul kalması durumunda, belirli koşullar altında ve sınırlı yetkilerle mümkün kılınmıştır. Öte yandan, bazı loncalar, usta hayattayken dahi eşlerin, kız çocuklarının ya da kadın akrabaların üretim süreçlerine katılımını sınırlandırmıştır. Bu durum, loncaların sadece mesleki yeterliliğe değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerine dayalı bir hiyerarşi oluşturduğunu göstermektedir (Ogilvie, 2014, s.111).

Bu yapısal kısıtlamalara rağmen, bazı kentlerde kadınların lonca sisteminde kısmen yer alabildiği örnekler de mevcuttur. Bununla birlikte, bu örneklerin büyük kısmı, loncaların daha geç dönemdeki yapısal dönüşümüne işaret eder. Nitekim 15. yüzyılın sonları ile 16. yüzyılın başları arasında Köln’de faaliyet gösteren 113 ipek ustası kadının en az 78’inin evli ya da dul olduğu, bu kadınların büyük çoğunluğunun mesleki konumlarını doğrudan aile bağları aracılığıyla elde ettiği görülmektedir. Bu kadınların çoğu, saygın tüccar ailelerin mensubu olup loncadaki konumlarını mevcut sosyal sermayeleriyle pekiştirmiştir. Dolayısıyla, Köln örneği, kadınların loncalarda aktif olabildiği istisnai durumların dahi, genellikle bireysel yetkinlikten ziyade erkeklerle kurulan akrabalık ve evlilik ilişkileri üzerinden şekillendiğini göstermektedir (Howell, 1986, s.124-125).

Diğer bir önemli husus ise lonca kurumlarındaki mesleki hiyerarşi konusundadır. Bu konuda zanaat ve tüccar loncaları arasında ciddi farklılıklar mevcuttur. Zanaat loncaları, belirli bir el sanatı veya üretim dalında faaliyet gösteren ustalar, kalfalar ve çıraklar arasında katı bir mesleki hiyerarşiye dayalı olarak örgütlenmiştir. Bu yapının temelinde, mesleki becerile-

rin usta tarafından çıraklara aktarılması ve kalfalık süreci sonunda ustalık sınavlarıyla lonca üyeliğine geçilmesi yer almaktadır. Öte yandan tüccar loncaları, genellikle şehirler arası veya uluslararası ticaretle uğraşan kişilerin oluşturduğu mesleki birlikler olup, üretim temelli bir eğitim sistemi yerine, ticari güvenilirlik, sermaye gücü ve ağ bağlantıları gibi unsurlara dayanıyordu. Bu nedenle tüccar loncalarında çırak-kalfa-usta gibi mesleki eğitim basamakları mevcut değildir. Ticari başarı, itibarlı aile kökeni, ortaklık yapıları ve lonca içi dayanışma, tüccar loncalarında statü kazanmanın temel belirleyicileriydi. Dolayısıyla zanaat loncalarındaki eğitim temelli yapı ile tüccar loncalarındaki sermaye temelli yapı, lonca sisteminin iki temel ve farklı yönünü oluşturmaktaydı (Çaylı, 2017, s.603).

Orta Çağ Avrupa'sında bir çocuk loncaya kabul edildiğinde, genellikle bir ustanın evinde çıraklık eğitimi alırdı. Bu eğitim süreci, çeşitli ailelerin sorumlulukları paylaştığı bir düzen içinde yürütülürdü. Örneğin, bir aile çırağın temel ihtiyaçlarını — yiyecek ve giyecek gibi — karşılamakla yükümlü olurken, başka bir aile belirli bir sürenin ardından ona maddi bir ödeme yapardı. Çıraklar bu süreçte çeşitli kurallara tabi tutulurdu: Başka bir ustaya çalışmak kesinlikle yasaktı ve mevcut ustasına tam bir itaat göstermeleri beklenirdi. Ustalar da çıraklarına mesleğin tüm inceliklerini öğretmeye söz verir, ayrıca sağlık ve hastalık durumlarında nasıl davranılması gerektiğini de aktarırlardı. Ancak hastalık süresinin bir ayı geçmemesi gibi sınırlandırmalar da söz konusuydu. Ustalar, çırakların hatalarını doğrudan düzeltme sorumluluğunu üstlenirlerdi. Bazı durumlarda, örneğin çırak uzun süreli hastalandığında, ustasıyla birlikte bir sözleşme hazırlanırdı. Bu süreçte, çocuğun sağlık durumu bazen kan testleriyle değerlendirilirdi. Çırak, iyileşene kadar geçici olarak işten uzaklaştırılır, fakat yeri korunurdu. Bu tür izinler için azami süre genellikle 26 hafta olarak belirlenmişti. Öte yandan, bir lonca üyesi kuralları üç kereden fazla ihlal ederse, loncadan kalıcı olarak çıkarılırdı ve ailesi ustaya tazminat ödemekle yükümlü hale gelirdi. Bu durumda çocuğun loncaya geri dönmesine de izin verilmezdi (Ülgen, 2013, s.479-480).

Modern Kolektif Yapılarla Benzerlikler

Loncalar, tarihsel bağlamda üretim ve mesleki dayanışma örgütlerinin yanı sıra, bilgi paylaşımı, normatif denetim ve kolektif inovasyon süreçlerinin erken biçimlerini temsil eden yapılar olarak da değerlendirilebilir. Bu yönüyle, loncaların modern dönemdeki açık inovasyon yapılarıyla—özellikle açık kaynak yazılım toplulukları ve katılımcı üretim ağlarıyla—dikkat çekici yapısal benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Loncalar, bireysel teknik bilgi birikiminin kolektif faydaya dönüştürülmesini teşvik eden sosyal normlar, karşılıklı güven ilişkileri ve düzenleyici yapılar aracılığıyla, erken dönem bilgi ekonomisinin kurumsal altyapısını oluşturmuştur.

Bu bağlamda, çeşitli araştırmacılar loncalarla çağdaş kolektif üretim yapıları arasında kurumsal benzerliklere işaret etmektedir. Özellikle Merges (2004, s.4-7), bu paralellikleri kuramsal bir çerçevede ele alarak lonca benzeri örgütlenmeleri; bilgi üretimi, paylaşımı ve sahiplenme biçimleri bakımından üç temel düzeyde incelemektedir. Bunlardan biri, “uygunluk

yapısı” (appropriability structure) olarak adlandırdığı düzeydir. Bu düzeyde, bireylerin teknik yenilikleri geliştirip paylaşımlarını teşvik eden kurumsal ortamlar vurgulanmakta; loncaların hem ekonomik hem de sosyal teşviklerle bu ortamı sağladığı ifade edilmektedir. Diğer akademik Diğer akademik çalışmalar da loncaların ekonomik organizasyonlar olmanın ötesinde, aynı zamanda sosyal sermayeyi güçlendiren ve dayanışmacı normları sürdüren yapılar olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Loncalar, üyeleri arasında karşılıklı güvene dayalı güçlü bir sosyal dayanışma ağı inşa etmişlerdir. Bu yapılar içerisinde bireysel başarı, topluluk çıkarlarıyla uyumlu normlar çerçevesinde şekillenmiş; üyeler, ortak ekonomik hedeflere ulaşmak adına kolektif davranışlar sergilemiştir. Örneğin, işçi ücretlerinde indirim yapılması gerektiğinde, bu kararın tüm ustalar tarafından eş zamanlı olarak uygulanması beklenmiştir. Benzer şekilde, ürün arzının artarak fiyatların düşmesini engellemek amacıyla, loncalar üyelerine üretimi sınırlandırma yükümlülüğü getirmiştir (Richardson, 2008, s.y.).

İkinci olarak, loncaların işleyişinde temel düzenleyici unsur olarak ortak değerler ve mesleki normlara dayalı uygulama mekanizmaları öne çıkmaktadır. Üyelerin gönüllü katılımına dayanan bu yapılar, kuralların karşılıklı güven, topluluk içi bağlılık ve ortak hedefler etrafında şekillendiği bir sosyal örgütlenme modeli sunmuştur (Merges, 2004, s.4-7). Bu özellikle riyle loncalar, günümüzdeki dijital topluluklar, açık kaynak yazılım projeleri ya da çevrimiçi iş birliği ağları gibi yapılarla belirli yapısal benzerlikler taşımaktadır. Katılımın güven, itibar ve aidiyet üzerinden sürdürüldüğü bu normatif yapı, yalnızca mesleki düzenlemeleri değil, aynı zamanda loncaların sosyo-kültürel yaşam üzerindeki etkilerini de derinleştirmiştir. Nitekim loncaların ritüelleri —yıllık şöenler, törenler, giriş seremonileri ve kolektif eğlenceler— sadece birer topluluk pratiği olmanın ötesine geçerek, sosyal kimliğin inşasında ve kolektif hafızanın oluşumunda önemli rol oynamıştır. Bu kültürel miras, sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan işçi sendikaları gibi modern örgütlenme biçimlerinin mesleki aidiyet ve kimlik anlayışlarını da etkilemiştir. Özellikle Berlin (2008, s.338–339), lonca geleneklerinin zanaatkâr örgütlenmelerinde “beceri” kavramını kolektif mülkiyet temelinde yeniden anlamlandırmaya nasıl katkı sunduğunu vurgulamaktadır.

Loncaların işleyişinde rekabet ile iş birliği arasındaki denge, dikkatle korunması gereken bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu kurumlar, mesleki rekabeti tamamen dışlamaksızın, üyeler arasında bilgi paylaşımını ve ortak üretimi destekleyen normatif sınırlar belirlemiştir. Bu sınırlar, hangi bilginin kolektif yarar doğrultusunda paylaşılacağı, hangisinin bireysel mülkiyet kapsamında kalacağı konusunda açık ya da örtük uzlaşaların oluşmasına olanak sağlamıştır (Merges, 2004, s. 4–7). Lonca sisteminin bir diğer önemli özelliği ise üretici ile tüketici arasına herhangi bir aracı sınıfın girmesine izin verilmemesidir. Üretim süreçleri ile pazarlama faaliyetleri arasında doğrudan bir ilişki kurulmuş; bu alanlar sıkı düzenlemelere tabi tutularak hem üretim miktarı hem de ürün kalitesi denetim altına alınmıştır. Böylece ekonomik faaliyetlerde adil rekabetin sürdürülmesi ve meslek içi iş birliğinin korunması hedeflenmiştir (Özgüven, 1992, s.30).

Bu yönüyle değerlendirildiğinde, loncaların işleyişinde kurulan denge mekanizmalarının, günümüzde sosyal ekonomi topluluklarında rastlanan katılımcı ve dayanışma odaklı üretim pratikleriyle belirli ölçüde örtüştüğü söylenebilir.

Bu yapısal denge, sadece ekonomik işleyişin sürdürülebilirliğini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda bilgi paylaşımı ve mesleki yeniliklerin kolektif biçimde gelişmesine de olanak tanımıştır. Loncalar, teknik bilgi ve deneyimlerin üyeler arasında sistematik biçimde aktarılmasını teşvik etmiş; bu bilgi birikiminin korunması için kurumsal düzenlemeler geliştirmiştir (Merges, 2004, s.4-7). Bu özellikleriyle loncalar, üretim ve denetim yapıları olmanın ötesinde, bilginin korunması, üretimi ve paylaşımının merkezinde yer alan öğrenen topluluklar olarak da işlev görmüştür. Günümüzde açık kaynak yazılım topluluklarında gözlemlenen paylaşım temelli üretim biçimleri ve birlikte öğrenme süreçleriyle loncalar arasında belirgin yapısal benzerlikler bulunmaktadır. Bu dijital topluluklar, teknik gelişimi kolektif katkıya dayandıran bir üretim kültürü inşa ederek, bilgiye dayalı ekonomik modellerin sürekliliğini sağlamaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, özellikle zanaat loncaları, erken modern Avrupa ekonomisinde yeniliği ve kolektif bilgi yönetimini destekleyen öncü kurumsal yapılar arasında yer almıştır.

Ustalar aracılığıyla bilgi ve becerilerin kuşaklar arasında aktarılması, loncaların mesleki eğitime dayalı yapısının temelini oluşturmuştur. Bu aktarım süreci, çıraklık sisteminin belirli aşamalar hâlinde yapılandırılmasıyla kurumsal bir niteliğe kavuşmuştur. Eğitim süreleri ülkeden ülkeye ve loncanın iç düzenlemelerine göre değişiklik göstermekteydi. Örneğin İngiltere’de çıraklık genellikle yedi yıl sürerken, Hollanda’da bu süre üç ila dört yıl arasında değişmekteydi. Ancak, usta düzeyine ulaşmak çoğu zaman bu resmi sürelerin ötesinde bir öğrenim ve deneyim sürecini zorunlu kılıyordu. Nitekim Londra’daki uygulamalarda, çırakların yalnızca yaklaşık %40’ı eğitim sürecini tamamlayarak loncaya tam üye olabilmıştır. Bu durum, çıraklık sisteminin hem seçici hem de zorlu bir mesleki olgunlaşma süreci içerdiğini göstermektedir. Loncaların çıraklık düzenlemeleri, ustaların eğitim süreçlerine yaptıkları yatırımları korumaya ve mesleki yeterlilik düzeyinin sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik olarak tasarlanmıştır. Aynı zamanda, ustalar arasındaki eğitim kalitesinin dengelenmesine katkı sağlayan bir kalite kontrol mekanizması da işlevi görmüştür. Özellikle bazı ustaların daha nitelikli eğitim sunması, sistemin kendi içinde bir standardizasyon üretmesine zemin hazırlamıştır. Sonuç olarak, loncaların bu eğitim temelli yapısı sayesinde teknik bilgi birikimi nesiller boyunca korunmuş ve aktarılmış; bu durum, hem piyasalarda güven ortamının oluşmasına hem de sanayi öncesi Avrupa’da yenilikçilik kapasitesinin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır (Epstein, 2008, s. 7-11). Bu bağlamda değerlendirildiğinde, loncaların çıraklık sistemi aracılığıyla oluşturduğu yapı, yalnızca tarihsel bir eğitim modeli olarak kalmamış; aynı zamanda günümüz mesleki eğitim anlayışlarının temellerine katkı sağlayan, kurumsallaşmış öğrenme süreçlerinin erken örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç

Tarihsel bağlamda loncalar, üretim süreçlerini denetleyen ekonomik örgütler olmanın ötesinde; mesleki aidiyetin inşası, toplumsal bütünleşmenin sağlanması ve kurumsal bilginin kuşaklar arası aktarımı gibi alanlarda da önemli işlevler üstlenen çok boyutlu yapılar olarak dikkat çekmektedir. Bu araştırmada elde edilen bulgular ise, loncaların dönemsel ihtiyaçlara yanıt vermekle sınırlı kalmayıp, modern sosyal ekonomi yaklaşımlarıyla da ilişkilendirilebilecek bir örgütlenme modeli ortaya koyduğunu göstermektedir. Özellikle norm temelli düzenlemeler, gönüllü katılıma dayalı üretim yapıları ve yerel düzeyde kolektif yönetim uygulamaları gibi unsurlar, bu tarihsel kurumların günümüz katılımcı topluluk modelleriyle belirli yapısal ortaklıklar taşıdığını ortaya koymaktadır.

Araştırma, loncaların ekonomik hayata sundukları katkıların ötesine geçerek, onları erken dönem bilgi toplulukları, sosyal sermaye üreticileri ve yerel siyasal aktörler olarak yeniden değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda, lonca yapılarının sunduğu örgütsel istikrar ve etik dayanışma kültürünün, günümüzde sosyal girişimler, açık inovasyon ağları ve dijital gönüllü topluluklar gibi farklı formlarda yeniden yorumlandığı görülmektedir. Mesleki yetkinliğe dayalı yapıların uzun vadeli sürdürülebilirliği açısından loncaların deneyimi, çağdaş üretim ve öğrenme modelleri için kıymetli bir tarihsel referans noktası sunmaktadır.

Sonuç olarak, loncaların işlevini yitirmiş tarihsel yapılar olmanın ötesinde, belirli yönleriyle günümüz sosyal ekonomi pratikleriyle örtüşen örnekler olarak da ele alınabileceği ortaya konmuştur. Bu bağlamda, kolektif örgütlenme biçimlerinin tarihsel örnekleri, günümüzdeki katılımcı üretim modellerinin kuramsal arka planının anlaşılmasına katkı sunabilecek niteliktedir.

Kaynakça

- Berlin, M. (2008). Guilds in decline? London Livery Companies and the Rise of a Liberal Economy, 1600–1800. S.R. Epstein ve M. Prak (Eds.), *Guilds, innovation, and the European economy, 1400–1800* içinde (338–339. ss.). UK: Cambridge University Press.
- Çaylı, M. (2017). Geç Orta Çağ Avrupa'sında tüccar loncaları. A. Gökbel ve A. Doğan (Eds.), *III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu: XIII. yüzyıla kadar Türk ve İslam dünyasında ahiliğin temelleri: 5-7 Ekim 2017, Kırşehir bildiriler kitabı* içinde (599–610 ss.). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi.
- Epstein, S.R. ve Prak, M. (2008). Introduction: guilds, innovation, and the european economy, 1400–1800. S.R. Epstein ve M. Prak (Eds.), *Guilds, innovation, and the European economy, 1400–1800* içinde (1–25. ss.). UK: Cambridge University Press.

- Gunzburg, D. (2024). Make and create: The craftswomen in the Salone frescoes of the Palazzo della Ragione, Padua. C. Warr (Ed.), *Medieval clothing and textiles 18* içinde (99-128 ss.). Boydell & Brewer.
- Howell, M. C. (1986). *Women, production, and patriarchy in late medieval cities*. University of Chicago Press.
- Merges, R. P. (2004). *From medieval guilds to open-source software: Informal norms, appropriability institutions, and innovation* (Working Paper No. 140). University of California at Berkeley, School of Law. Erişim adresi https://www.law.berkeley.edu/files/From_Medieval_Guilds_to_Open_Source_Software.pdf
- Ogilvie, S. (2014). The economics of guilds. *Journal of Economic Perspectives*, 28(4), 169-192. <https://doi.org/10.1257/jep.28.4.169>
- Ogilvie, S. (2019). *The European guilds: An economic analysis*. Princeton University Press.
- Özgüven, Ali. (1992). *İktisadi düşünceler-doktrinler ve teoriler*. İstanbul: Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Philological Society (Great Britain). (1899). *Transactions of the Philological Society* (Vol. XX, p. 456). London: Society.
- Pirenne, H. (2012). *Ortaçağ kentleri: kökenleri ve ticaretin canlanması* (Çev. Ş. Karadeniz). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal eser 1927 yılında yayımlanmıştır).
- Richardson, G. (2008). Medieval guilds. R. Whaples (Ed.), *EH.Net Encyclopedia*. Erişim adresi: <http://eh.net/encyclopedia/article/richardson.guilds>
- Rosser, G. (2015). *The art of solidarity in the Middle Ages: Guilds in England 1250-1550*. Oxford University Press.
- Unwin, G. (1908). *The guilds and companies of London*. London: Methuen & Co.
- Ülgen, P. (2013). Geç Ortaçağ Avrupasında lonca teşkilatı [The guild organization in the Late Medieval Europe]. *History Studies: International Journal of History*, 5(2), 471-487.